

Wstęp

We współczesnej polityce europejskiej od kilku dekad zaobserwować można zjawisko wzmożonej mobilizacji wokół kwestii tożsamości etnicznych i narodowych, a tendencje te znajdują swoje odzwierciedlenie także w polityce partyjnej i oznaczają powstawanie nowych partii politycznych lub ożywienie aktywności już istniejących, których celem jest ekspresja interesów określonej grupy etnicznej lub narodowej.

Ugrupowania takie nie są zjawiskiem nowym. Początki aktywności wielu partii wiązały się z oddziaływaniem procesów narodotwórczych w Europie, z których Seymour Martin Lipset i Stein Rokkan w swojej koncepcji podziałów socjopolitycznych wywodzili podział centrum–peryferie. Partie będące częścią tego podziału wyrażały interesy grup etnicznych czy językowych o raczej peryferyjnym charakterze, mających status mniejszościowy w ramach państwa narodowego¹. Podobnie jest także i dzisiaj, natomiast czynnikiem, który sprawia, że warto ugrupowaniom tym poświęcić uwagę, jest fakt, że przez większą część ubiegłego wieku podział ten był mało znaczący i pozostawał w cieniu podziału socjoekonomicznego, dopiero od lat 80. XX w. mamy do czynienia ze swoistym jego odrodzeniem i, co za tym idzie, z odnawianiem działalności lub powstawaniem nowych partii, które są z tym podziałem związane. W ramach typologii rodzin partyjnych Klausa von Beyme partie te określone są jako rodzina partii etnicznych i regionalnych².

Ta ostatnia kwestia prowadzi do kolejnego zagadnienia, a mianowicie problemu definicji partii etnicznej i partii regionalnej. W obu przypadkach warto przytoczyć kilka ujęć eksponujących rozmaite aspekty działania partii, ale tym samym pozwalających spojrzeć na nią w szerszej perspektywie.

Richard Gunther i Larry Diamond zdefiniowali partię etniczną jako partię, która dąży do pozyskania poparcia jedynie w określonej grupie etnicznej³. Podobnie patrzy na partię etniczną Herbert Kitschelt, który podkreśla, że jest ona skoncentrowana na realizacji celów politycznych jednej grupy etnicznej i tym samym jej program nie ma charakteru uniwersalnego⁴. Kanchan Chandra definiuje partię etniczną jako

¹ S. M. Lipset, *Cleavages, parties and democracy*, [w:] L. Karvonen, S. Kuhnle, *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, Routledge, London and New York, 2001, s. 6.

² A. Ware, *Political Parties and Party Systems*, Oxford University Press, Oxford 1996, s. 39.

³ L. Diamond, R. Gunther, *Species of Political Parties. A New Typology*, "Party Politics" 2003, Vol. 9, No 2, s. 183.

⁴ J. Ishiyama, M. Breuning, *What's In a name? Ethnic Party Identity and Democratic Development in Post-communist Politics*, "Party Politics" 2011, Vol. 17, No 2, s. 225.

partię, która reprezentuje partykularne interesy grupy etnicznej i jednocześnie pośrednio lub bezpośrednio wyklucza interesy innych grup⁵. Warta przytoczenia jest także definicja Donny Lee Van Cott, która stwierdza, że partia etniczna jest organizacją uczestniczącą w lokalnych lub ogólnopaństwowych wyborach, której członkowie i przywódcy określają się jako członkowie nie-dominującej grupy etnicznej i której platforma wyborcza zawiera żądania i program o charakterze etnicznym lub kulturowym⁶. W cytowanych definicjach wspólnym elementem jest reprezentacja interesów grupy etnicznej i poszukiwanie poparcia wyborczego jednej lub kilku grup etnicznych, nie ma natomiast wzmianki o terytorium, jakie grupa ta zamieszkuje.

Aspekt terytorium pojawia się w definiowaniu partii regionalnych. Kryterium, które często jest stosowane w rozmaitych ujęciach definicyjnych tych partii, jest koncentracja aktywności wyborczej w regionie. Oznacza to, że bez względu na typ elekcji, ogólnopaństwowej czy regionalnej, partia regionalna wystawia kandydatów jedynie w okręgach w danym regionie, a jej reprezentacja zbudowana jest na poparciu, jakie jej kandydaci tam uzyskują⁷. Drugie kryterium, to charakter apelu wyborczego. W ujęciu Dawn Brancati partia regionalna eksponuje problemy regionu, natomiast Derek Urwin zwraca uwagę, że w reprezentowaniu interesów przez partie regionalne istotna jest także specyfika tożsamości grupowej populacji zamieszkującej region, która jest odmienna od tożsamości populacji zamieszkującej całe państwo. Warto podkreślić, że w ujęciu D. Urwina pojawia się rozróżnienie między populacją zamieszkującą region i populacją całego kraju, co przywodzi na myśl wyżej zdefiniowaną kategorię partii etnicznych.

W tym miejscu należy przytoczyć jeszcze jedną kategorię partii, a mianowicie partie etnoregionalne. Pojęcie to zaproponowali w swojej koncepcji Lieven De Winter i Huri Türsan⁸. Wychodząc w swoich rozważaniach od współczesnej mobilizacji wokół tożsamości etnicznych, zwrócili uwagę, że procesom tym towarzyszy swoista odwrotność tendencji globalizacyjnych, polegająca na wzroście znaczenia politycznego partykularyzmów terytorialnych. W warunkach europejskich znajduje to odzwierciedlenie we wzrastającym znaczeniu regionu, jako obszaru posiadającego pewne specyficzne interesy. Rezultatem tych procesów jest powstanie partii, w których aktywności doszło do nałożenia się problematyki tożsamości etnicznej i interesów regionalnych – takie partie De Winter i Türsan nazwali partiami etnoregionalnymi. Mówiąc inaczej, partie etnoregionalne to takie ugrupowania, które w swoim działaniu opierają się zarówno na poczuciu grupowej świadomości

⁵ K. Chandra, *What is an ethnic party?*, "Party Politics" 2011, Vol. 17, No 2, s. 155.

⁶ J. Ishiyama, M. Breuning, op. cit., s. 225.

⁷ Kryterium to dla definiowania partii regionalnych można odnaleźć m.in. w D. W. Urwin, *Harbringer, fossil or fleabite? Regionalism and the West European Party Mosaic*, [w:] *Western European Party Systems*, ed. H. Daalder, P. Mair, Sage, London 1983, a także D. Brancati, *The Origins and Strengths of Regional Parties*, "British Journal of Political Science" 2008, Vol. 38, No 1.

⁸ *Regionalist Parties in Western Europe*, ed. L. De Winter, H. Türsan, Routledge, London and New York 2007.

odrębności etnicznej, jak i na identyfikacji z wyraźnie określonym terytorium. Wyrażają one zarówno interesy grup etnicznych, jak i regionu, które grupy te zamieszkują, a w swoich programach żądają takiej reorganizacji istniejących w państwie stosunków władzy, by uzyskać dla regionu jakąś formę samorządności. W dalszej części swojej koncepcji autorzy dokonują rozróżnienia partii etnoregionalnych m.in. na podstawie zakresu żądań dotyczących modyfikacji statusu regionu w państwie: od najmniej radykalnych partii żądających jedynie ochrony dla swojej specyfiki kulturowej po żądanie secesji z istniejącego państwa i połączenia się z regionem należącym do innego państwa, który wykazuje podobną charakterystykę⁹.

Wszystkie powyżej przywołane typy partii: partie etniczne, regionalne i etnoregionalne, są to ugrupowania, które reprezentują interesy wynikające z poczucia tożsamości grupy etnicznej lub narodowej, najczęściej mającej status mniejszościowy w obrębie państwa narodowego. Populacja ta może jednocześnie zamieszkiwać zwarte terytorium i wówczas w sposobie reprezentacji jej interesów przez partię polityczną może się dodatkowo pojawić aspekt związany ze specyfiką danego regionu. W zależności od tego, czy mowa jest o pewnym nałożeniu się problematyki tożsamości grupowej i specyfiki terytorialnej, czy też nie, partię reprezentującą daną grupę można zakwalifikować do grupy partii etnicznych, partii regionalnych lub posługując się koncepcją De Wintera i Türsan partii etnoregionalnych.

Jak wspomniano powyżej, czynnikiem, który sprawia, że warto tym partiom poświęcić uwagę badawczą, jest fakt, że ich aktywność, a także znaczenie polityczne znacząco wzrosło w ostatnim czasie w wielu krajach europejskich. W literaturze naukowej najwięcej analiz dotyczących tego typu partii opiera się na przykładach ugrupowań funkcjonujących w Europie Zachodniej i Południowej, m.in. w Belgii, Wielkiej Brytanii, w Hiszpanii i we Włoszech. W działaniu wielu z nich mamy do czynienia z nałożeniem się ekspresji interesów związanych z tożsamościami grupowymi i specyfiką terytorialną, co wiąże się nie tylko z odradzaniem się tożsamości etnicznych, ale także ze wzrostem znaczenia regionu jako obszaru odgrywającego coraz istotniejszą rolę polityczną i ekonomiczną. Wynika to zarówno z postępujących w wielu państwach europejskich procesów decentralizacji, jak i z oddziaływania UE, w ramach której region zyskuje na znaczeniu jako ważny element dynamiki rozwoju społecznego i ekonomicznego. Innymi słowy, wiele z partii reprezentujących grupy o mniejszościowym statusie w państwach zachodniej Europy można zaliczyć do grupy partii etnoregionalnych. Warto przypomnieć, że De Winter i Türsan dokonali w ramach tej grupy dodatkowych rozróżnień, w zależności od tego, jaki rodzaj żądań w odniesieniu do relacji między państwem a reprezentowaną grupą partie te formułują: począwszy od ochrony tożsamości kulturowej aż do żądań niepodległości dla zamieszkiwanego regionu. Rozróżnienie to sprzyja bardziej precyzyjnemu określeniu charakteru tych partii, może być pomocne w rozważaniu ich statusu w ramach systemu partyjnego.

Zadaniem, jakie postawili przed sobą autorzy niniejszego tomu, było zanalizowanie partii reprezentujących grupy peryferyjne w państwie narodowym,

⁹ Ibidem, s. 205, 207.

aktywnych w wybranych państwach umownie określanych jako „nowa Europa”, dla których wspólnym mianownikiem jest sytuacja odejścia od ustroju socjalistycznego. Motywacją do podjęcia tych badań były właśnie wspomniane zmiany ustrojowe, jakie dwadzieścia lat temu przeszły te państwa, a które zaowocowały m.in. powstaniem partii politycznych, wyrażających interesy obywateli. Demokratyzacja życia politycznego pozwoliła na swobodę artykulacji żądań i interesów, nie tylko tych, które pojawiają się w związku z bieżącym życiem ekonomicznym i społecznym, ale także i tych, które przez lata były tłumione. Wśród tych ostatnich znaczące miejsce zajmują problemy tożsamości etnicznych, narodowych i regionalnych grup mających w danym państwie status mniejszościowy. Ich źródłem są przede wszystkim nieco bardziej już odległe w czasie przekształcenia terytorialne i zmiany granic dokonywane zwłaszcza po I i II wojnie światowej, chociaż nie wyłącznie, można bowiem wskazać przyczyny tych napięć także bliższe współczesności. Nie ma zatem nic dziwnego w oczekiwaniu, że znajdą one odzwierciedlenie w funkcjonowaniu partii politycznych. Przystępując do tych badań, początkowo przyjęto, że w odniesieniu do tych państw, podobnie jak w przypadku Europy Zachodniej, najbardziej adekwatną kategorią do analizy partii reprezentujących grupy mniejszościowe będzie kategoria partii etnoregionalnych. Uwzględniono więc Polskę, wybrane kraje post-jugosłowiańskie, czyli Słowenię i Serbię, trzy kraje bałtyckie: Litwę, Łotwę i Estonię, a także Słowację, Rumunię i Bułgarię.

Jednym z wniosków, który można wyciągnąć na podstawie opisu konkretnych przypadków zaprezentowanych w tym tomie, jest stwierdzenie, że inaczej niż w państwach Europy Zachodniej, w aktywności partii reprezentujących grupy mniejszościowe w „nowej Europie” wydaje się przeważać sytuacja, w której partia skupia się na reprezentacji interesów grupy etnicznej, stawiając je wyraźnie na pierwszym miejscu i raczej marginalizując problemy zamieszkiwanego terytorium, nawet jeżeli grupa ta zamieszkuje na obszarze w miarę zwartym. Stąd do grupy partii etnoregionalnych, w których nakładają się interesy grupy i regionu, bez wątpliwości zaliczyć można jedynie partię węgierskiej mniejszości w Rumunii (UMDR), opisywaną przez Dominikę Kasprovicz i Ruch Autonomii Śląska, prezentowany przez Łukasza Zweiffła.

W pozostałych przypadkach, zwłaszcza w odniesieniu do partii aktywnych w byłej Jugosławii, autorzy poszczególnych opracowań używają raczej określeń partia mniejszości narodowej, która odpowiadać może partii etnicznej, zwłaszcza w rozumieniu przytoczonej definicji Donny Lee Van Cott. W opracowaniu prezentowane są także podmioty, które wymykają się omawianym kategoryzacjom. Należą do nich partie reprezentujące ludność rosyjskojęzyczną w Estonii, w swoim wizerunku programowym niekoniecznie skoncentrowane jedynie na reprezentacji osób należących do konkretnej grupy etnicznej czy zamieszkującej zwarte terytorium, a raczej reprezentujące szczególną kategorię nie-obywateli, jaka wyłoniła się w krajach bałtyckich ze względu na specyficzną politykę, jaką w tym zakresie prowadziły te państwa. Do żadnej z przywołanych tu kategorii nie należy partia Ruch Praw i Wolności, zaprezentowana w opracowaniu Karola Bieńka, z kolei ugrupowania

mniejszościowe, opisywane przez Ewę Ganowicz, nie definiują się jako partie. W opracowaniu przedstawiono zatem rozmaite kategorie partii politycznych reprezentujących grupy etniczne i narodowe o statusie mniejszościowym w wybranych państwach „nowej Europy”, niemniej jednak początkowy zamysł opisania ich jako grupy partii etnoregionalnych nie powiódł się. Warta przytoczenia w kontekście omawianych partii okazała się kategoria partii etnicznych, chociaż także i ona nie objęła wszystkich prezentowanych podmiotów. Jednakże brak możliwości przypisania badanych partii do jednej wspólnej kategorii również stanowi ważny rezultat podjętych badań, pozwalając dostrzec kolejne wymiary polityki partyjnej i otwierając dalsze pola badawcze, w tym także teoretyczne.

Na koniec uwag wstępnych warto po raz kolejny przywołać podział centrum–peryferie, w ramach którego funkcjonują partie etniczne, regionalne i etnoregionalne. Pozwolić to może bowiem przynajmniej częściowo odnieść się do problemu przyczyn, dla których omawiane partie nabrały współcześnie znaczenia politycznego. Jego powstanie wiązało się z konfliktem dotyczącym dystrybucji władzy między powstającym państwem narodowym i dokonującymi się w związku z tym procesami centralizacji oraz marginalizowanymi w tym procesie grupami etnicznymi. Po latach pozostawania w cieniu podziału socjoekonomicznego, jego obecna redefinicja wiąże się zarówno z globalizacją, decentralizacją, demokratyzacją, jak i procesami integracji europejskiej. Innymi słowy można powiedzieć, że podobnie jak kiedyś problem koncentruje się wokół dystrybucji władzy pomiędzy państwem narodowym a grupami peryferyjnymi, przy czym nieco inne są przyczyny tego konfliktu, a dodatkowym czynnikiem, który go modyfikuje, są struktury ponadpaństwowe, których w „pierwszej edycji” konfliktu centrum–peryferie nie było. Do tej ostatniej kwestii, pojawienia się płaszczyzny europejskiej jako nowej w obszarze konfliktu centrum–peryferie, odnosi się zamieszczone w tym tomie opracowanie Beaty Kosowskiej-Gąstoł. Płaszczyzna ta jest istotna zarówno dla partii działających w Europie Zachodniej jak i w tej części kontynentu, która została ujęta w prezentowanych rozważaniach, stąd uwzględnienie jej wydało się ważne.

Prezentowane w niniejszym tomie wyniki badań mają z pewnością charakter wstępu, niemniej jednak problematyka ta jest z pewnością warta tego, by ją analizować.

Katarzyna Sobolewska-Myślik